

SYLWIA BRÓDKA

PRZESTRZEŃ REKREACYJNA JAKO PRZEDMIOT BADAŃ GEOGRAFICZNYCH

ZARYS TREŚCI

Głównym celem artykułu jest zaprezentowanie ewolucji poglądów na temat pojmowania przestrzeni rekreacyjnej i turystycznej, przede wszystkim w zakresie jej struktury i funkcji. W dalszej części przedstawiono przegląd głównych kierunków badawczych nad przestrzenią rekreacyjną, jakie rozwinęły się na gruncie geografii, w tym szczególnie studiów o charakterze retrospektywnym i prognostycznym.

PRZESTRZEŃ W GEOGRAFII

Przestrzeń uważana jest za główny atrybut badań geograficznych. Zdaniem CHOJNICKIEGO (1999) należy rozróżnić dwa ujęcia przestrzeni: realne i formalne. Podejście realne obejmuje 3 koncepcje: pojemnika, substancji pierwotnej oraz relacyjną. Z punktu widzenia nauk społecznych czy też geograficznych dobrą podstawę teoretyczną stanowi koncepcja relacyjna, która pozwala na zróżnicowanie przestrzeni jako kategorii fizycznej i społecznej, wynikającej z odmiennych właściwości świata fizycznego i społecznego oraz odpowiadających im struktur formalnych.

Przestrzeń fizyczną określa się najczęściej mianem geonomicznej lub banalnej i rozumie jako „określone relacje geonomiczne pomiędzy punktami, liniami i objętościami. Znajdują tu miejsce ludzie i grupy ludzi, obiekty i grupy obiektów, scharakteryzowane ekonomicznie pod innymi względami; można je ujmować jako lokalizacje geonomiczne, które wywołują pewne konsekwencje ekonomiczne” (CHOJNICKI 1999). DZIEWOŃSKI (1967) uznaje zasadniczą rolę

przestrzeni geonomicznych w naukach geograficznych i zalicza do nich przestrzeń geodezyjną i geograficzną.

Wiele trudności i wątpliwości nasuwa określenie przestrzeni niefizycznych. Na gruncie nauk społecznych i geografii występuje szereg określeń przestrzeni niefizycznych, które można podzielić na dwie kategorie. Pierwszą z nich tworzą pojęcia przestrzeni niefizycznych nawiązujące do funkcji separacji, które nazywa się przestrzeniami fenomenalnymi. Drugą grupę, opartą na relacjach wiążących, stanowią przestrzenie ustrukturyzowane.

„Przestrzenie fenomenalne stanowią wielorakie, subiektywnie lub intersubiektywnie interpretowane układy relacji separujących (przestrzennych) będące przedmiotem doświadczenia jednostkowego lub grupowego” (CHOJNICKI 1999). Do przestrzeni fenomenalnych zaliczyć możemy wyróżnione w ramach przeprowadzonej przez ROLPHA (1976) klasyfikacji przestrzenie: pierwotną, percepcyjną i egzystencjalną.

„Przestrzenie ustrukturyzowane są to natomiast pewne konkretne układy relacji wiążących (jak np. przepływów),

czyli struktury właściwe” (CHOJNICKI 1999). Do podstawowych odmian przestrzeni ustrukturyzowanych zalicza się przestrzeń ekonomiczną.

W kręgu zainteresowań nauk geograficznych znajduje się również przestrzeń społeczna, która do niedawna stanowiła domenę socjologii. Zagadnienia wzajemnego oddziaływania struktur społecznych i środowiska geograficznego w aspekcie ekologicznym, kulturowym czy też percepcji stają się jednak coraz częściej przedmiotem badań geograficznych (JAŁOWIECKI 1988; DOMAŃSKI 1990; LISZEWSKI 1995).

Podsumowując, należy podkreślić, że zarówno w terminologii naukowej, jak i w języku potocznym funkcjonuje wiele wyrazów, pojęć, kategorii związanych z przestrzenią, takich jak: miejsce, obszar, terytorium, system terytorialny, środowisko, krajobraz czy region.

PRZESTRZEŃ REKREACYJNA I TURYSTYCZNA – PRZEGLĄD DEFINICJI

Zanim określony zostanie zakres znaczeniowy pojęcia przestrzeni rekreacyjnej lub turystycznej, nieco uwagi należy poświęcić relacjom między terminami: turystyka i rekreacja. Zarówno w polskiej, jak i zagranicznej literaturze geograficznej problem definicji turystyki i rekreacji oraz ich wzajemnych związków dyskutowany jest dość szeroko. Konkluzją tych dyskusji wydaje się być stanowisko uznające rekreację za pojęcie szersze, nadrzędne, rozumiane jako wszelkie czynności podejmowane przez człowieka w celu regeneracji sił psychofizycznych, przy czym czynności te mogą, lecz nie muszą, wiązać się ze zmianą miejsca pobytu. Dobrowolna, czasowa zmiana miejsca pobytu stanowi natomiast główny atrybut turystyki (BARTKOWSKI 1977; MIDDLETON 1996; PRZECŁAWSKI 1996; WARSZYŃSKA, JACKOWSKI

1978). Można zatem za KRZYMOWSKĄ-KOSTROWICKĄ (1999) przyjąć, że o ile każda forma turystyki jest rekreacją, o tyle nie każdą formę rekreacji można utożsamiać z turystyką.

Dotychczasowe osiągnięcia teoretyczne geografii turystyki pozwalają na przedstawienie co najmniej kilku definicji przestrzeni rekreacyjnej lub turystycznej. Zdaniem IWICKIEGO (1998) przestrzeń rekreacyjna (turystyczna) jest trudna do zdefiniowania. Składa się na nią bowiem szereg elementów, których znaczenie jest różnie oceniane przez jej użytkowników i badaczy. Wynika to, zdaniem Iwickiego, m.in. z mnogości form wypoczynku i turystyki, zróżnicowanych i zmieniających się w czasie zainteresowań rekreantów, a także stanu zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego.

W polskiej literaturze geograficznej najczęściej definiowane jest pojęcie przestrzeni turystycznej. WARSZYŃSKA i JACKOWSKI (1978) określają przestrzeń turystyczną jako „część przestrzeni geograficznej i społeczno-ekonomicznej, w której zachodzą zjawiska turystyczne”. Podobne stanowisko zajmuje DĘBSKI (1974), uważając, że w ramach przestrzeni turystycznej mają miejsce wszelkie zjawiska turystyczne związane z produkcją usług oraz ich konsumpcją przez osoby okresowo przebywające poza miejscem stałego zamieszkania w celach co najmniej pośrednio związanych z krajoznawstwem i rekreacją. Aspekt funkcjonalny dostrzegamy również w definicji STALSKIEGO (1984), przy czym uważa on, że o zasięgu przestrzeni turystycznej decyduje nie tylko rozmieszczenie usług turystycznych, ale również, a może przede wszystkim, ruchu turystycznego. Przestrzeń turystyczna jego zdaniem składa się z trzech kategorii obszarów:

- strefy intensywnego zainwestowania, w obrębie której zlokalizowane są

obiekty bazy noclegowej i usług komplementarnych,

- strefy rozproszonego zainwestowania, na terenie której posadowione są urządzenia sportowe i rozrywkowo-rekreacyjne oraz

- strefy niekontrolowanej penetracji, gdzie nie ma żadnej infrastruktury, a turyści poszukują wypoczynku bez pomocy usługodawców.

Stalski wskazuje ponadto, iż między trzema wyróżnionymi strefami istnieje ścisły związek przestrzenno-funkcjonalny oparty na obsłudze ruchu turystycznego, mierzonego cyklem dobowym. Jednocześnie strefy te różnią się stopniem zainwestowania oraz wzorcami zachowań turystycznych, związanych m.in. z mobilnością turystów. Ma to istotny wpływ na degradację przestrzeni turystycznej, w tym szczególnie środowiska przyrodniczego.

Wyraźne odwołanie do zagadnienia tzw. ruchliwości turystycznej odnajdujemy również w definicji zaproponowanej przez BARTKOWSKIEGO (1986). Według tego autora przestrzeń turystyczna jest fragmentem przestrzeni fizyczno-geograficznej i społeczno-ekonomicznej, w której odbywa się zjawisko fizyczne

wędrowania i podróżowania ludzi w związku z wypełnianiem i kształtowaniem przez nich czasu wolnego, a więc, inaczej mówiąc, w obrębie której zamyka się dany cykl turystyczny. W przypadku pojedynczego turysty przestrzeń ta zamyka się w granicach: punkt startowy – punkty recepcyjne – powrót do punktu startowego.

O przestrzeni turystycznej pisze również LISZEWSKI (1995), definiując ją jako „funkcjonalnie wyróżniającą się podprzestrzeń przestrzeni geograficznej i społecznej, której motywem powstawania i rozwoju są potrzeby wypoczynku, poznania i doznania przeżyć, będące atrybutem turystyki współczesnego człowieka”. Autor wyróżnia 5 typów przestrzeni turystycznej, będących efektem zróżnicowanej aktywności turystycznej człowieka, które można utożsamiać z fazami rozwoju zarówno turystyki, jak i innych form działalności człowieka związanych z użytkowaniem przestrzeni (tab. 1).

DRZEWIECKI (1992) wprowadza natomiast pojęcie przestrzeni rekreacyjnej, rozumianej jako część przestrzeni geograficznej o szczególnie korzystnych cechach (walorach), sprzyjających realizacji wy-

Tabela 1. Typy przestrzeni turystycznej oraz ich charakterystyka

Table 1. Types of recreation space and their characteristics

Typ przestrzeni	Natężenie ruchu turystycznego	Zagospodarowanie turystyczne	Główna funkcja turystyczna	Wpływ działalności na środowisko przyrodnicze
Eksploracji	minimalne	brak	poznawcza	nieszkodliwa
Penetracji	zróżnicowane (od małego do masowego)	zróżnicowane (od niewielkiego do dużego)	poznawczo-wypoczynkowa	uciążliwa
Asymilacji	średnie	średnie	wypoczynkowo-poznawcza	obojętna
Kolonizacji	duże	duże	wypoczynkowa	przekształcająca (szkodliwa)
Urbanizacji	średnie	duże	mieszkaniowa	degradująca

poczynku, co odróżnia ją pozytywnie od środowiska pracy i zamieszkania osób wypoczywających. Przestrzeń ta charakteryzuje się istnieniem procesów rekreacyjnych o rozmiarach istotnych społecznie i przestrzennie.

Nieco inaczej przestrzeń rekreacyjną definiuje PREOBRAZENSKI (1975), który uznaje ją za część przestrzeni społecznej, natomiast elementy przyrodnicze i kulturowe tworzące tę przestrzeń zalicza do podstawowych czynników decydujących o jej potencjale rekreacyjnym i lokalizacji infrastruktury.

O istocie i właściwościach przestrzeni rekreacyjnej w najszerszym wymiarze traktuje opracowanie LISZEWSKIEGO i BACZWAROWA (1998). Autorzy wiele uwagi poświęcają nie tylko zagadnieniom terminologicznym, ale również procesowi społeczno-ekonomicznego wytwarzania oraz cechom i formom przestrzeni rekreacji i turystyki. Uważają, że pomimo iż rekreacja i turystyka są zjawiskami częściowo rozdzielnymi, to dokonują się we wspólnej przestrzeni, którą autorzy ci proponują nazwać przestrzenią rekreacyjno-turystyczną. Jednocześnie podkreślają, że jednym z ważniejszych aspektów przestrzennej organizacji rekreacji jest wzajemne położenie dwóch typów jednostek – jednej charakteryzującej się potrzebami rekreacyjnymi, drugiej zaś obecnością walorów. Relacje między tymi dwoma jednostkami można scharakteryzować w trojaki sposób, jako:

- wzajemne oddalenie,
- częściowe nakładanie,
- pełne nakładanie.

Najpełniej istotę przestrzeni rekreacyjnej oddaje sytuacja wzajemnego nakładania. Sytuacji tej towarzyszyć mogą bowiem zarówno zjawiska pozytywne, związane np. ze wzajemną aktywizacją, czego efektem może być przestrzeń rekreacyjna o najlepiej rozwiniętej i zróż-

nicowanej strukturze, jak i negatywne, przejawiające się m.in. przeciążeniem walorów i infrastruktury, szczególnie przy położeniu zbyt dużego nacisku na realizację potrzeb turystów i jednoczesnym minimalizowaniu znaczenia popytu miejscowej ludności.

Zdaniem LISZEWSKIEGO i BACZWAROWA (1998) funkcja rekreacyjna lub turystyczna może organizować się przestrzennie w trojaki sposób: w formy spolaryzowane (punktowe), powierzchniowe (arealne) oraz łączące je formy liniowe i pasmowe.

Formy punktowe, często nazywane węzłami, powstają na skutek lokalizacji w ich obrębie określonej infrastruktury rekreacyjnej. Węzły mogą powstawać albo na bazie już istniejącej jednostki osadniczej, albo na tzw. surowym korzeniu. Formy spolaryzowane charakterystyczne są najczęściej dla walorów antropogenicznych o charakterze poznawczo-kulturowym (miejscowości krajoznawcze). Zaliczamy również do nich jednostki o walorach wypoczynkowych (kurorty nadmorskie i górskie) oraz balneologicznych (miejscowości uzdrowiskowe).

Formy rozległe przestrzennie, typowe dla obszarów o atrakcyjnych walorach przyrodniczych (góry, pojezierza, wybrzeża, kompleksy leśne), określane są najczęściej mianem regionów turystycznych. Zdaniem BARA i DOLIŃSKIEGO (1978) region turystyczny to obszar charakteryzujący się walorami turystycznymi oraz odpowiednimi do nich walorami recepcyjnymi, do którego kieruje się ruch turystyczny. Z kolei część regionu, w której występuje zgrupowanie walorów turystycznych i miejscowości połączonych trasami lub szlakami, nosi według cytowanych autorów miano rejonu turystycznego. LISZEWSKI i BACZWAROWA (1998) uważają, że możemy mówić o dwóch typach regionów turystycz-

nych – metropolitalnych i peryferyjnych. Według MATCZAKA (1982) „region metropolitalny powstaje w otoczeniu dużych miast, jako naturalny, najbliższy obszar wypoczynku zwłaszcza krótkiego (weekendowego) mieszkańców miasta”. Przyczyną jego powstania i rozwoju jest zatem popyt na wypoczynek podmiejski. Z kolei regiony peryferyjne bazują na podaży miejscowych walorów o dużej atrakcyjności i jakości i są nastawione na wypoczynek oraz turystykę długookresową, związaną najczęściej z wakacjami i urlopami. Regiony peryferyjne zabezpieczają rekreację masową, co powoduje, że turystyka i wypoczynek stają się dla nich wiodącą funkcją społeczno-ekonomiczną.

Swoisty typ przestrzeni rekreacyjnej stanowią jej formy linijne, pełniące funkcje „łączników” pomiędzy węzłami i regionami, do których zaliczane są m.in. szlaki i trasy turystyczne.

STRUKTURA I FUNKCJE PRZESTRZENI REKREACYJNEJ ORAZ KRYTERIA JEJ KLASYFIKACJI

Jednym z pierwszych modeli w naukach geograficznych wyjaśniającym istotę przestrzeni rekreacyjnej oraz mechanizm jej powstawania jest model Terytorialnego Systemu Rekreacyjnego autorstwa PREOBRAŻENSKIEGO (1975), weryfikowany następnie m.in. przez MARIOTA (1983), BENTHIENA (1984, 1986), KOSTROWICKIEGO (1975), KRZYMOWSKĄ-KOSTROWICKĄ (1977, 1980) i SOŁOWIEJ (1992a, b). Koncepcja TSR przyczyniła się przede wszystkim do utrwalenia pewnego ogólnego schematu podziału przestrzeni rekreacyjnej i stała się podstawą do dalszych, szczegółowych studiów nad jej strukturą i funkcjami. Terytorialny System Rekreacyjny jest integralną częścią tzw. supersystemu, w którym kształtują się potrzeby rekreacyjne. Realizacja potrzeb

rekreacyjnych, której wyrazem jest efektywność wypoczynku oraz stopień zadowolenia ze sposobu spędzania czasu wolnego, zależy od oferty systemu rekreacyjnego, na którą składają się:

- kompleks przyrodniczo-kulturowy (tzw. zasoby rekreacyjne),
- podsystem techniczny (tzw. baza materialno-techniczna),
- podsystem społeczny (personel obsługujący i zarządzający systemem).

MARIOT (1983) wyróżnione przez PREOBRAŻENSKIEGO (1975) podsystemy określa natomiast mianem czynników kształtujących systemy rekreacyjne i dzieli je na 3 grupy: lokalizacyjne, decydujące o miejscu rekreacji (przyrodnicze i kulturowe), selektywne, wpływające na nasilenie ruchu turystycznego (urbanizacyjne, demograficzne, socjologiczne), oraz realizacyjne (zainwestowanie terenu i układ komunikacyjny).

Zasoby rekreacyjne dzieli się najczęściej na zasoby środowiska przyrodniczego oraz zasoby historyczno-kulturowe. KOSTROWICKI (1975) w opracowanym przez siebie modelu TSR wyróżnia ponadto tzw. zasoby krajobrazowe, rozumiane jako wycinki przestrzeni geograficznej odznaczające się dużą atrakcyjnością wizualną, wynikającą z harmonijnego połączenia komponentów przyrodniczych lub kulturowych albo też elementów przyrodniczych z kulturowymi w taki sposób, że stają się one przedmiotem zainteresowania ze strony turystów. KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA (1980) analizę zasobów przyrodniczych i kulturowych przeprowadza na dwóch poziomach, wydzielając ich podstawowe składniki oraz cechy. Do głównych elementów składowych podsystemu przyrodniczego autorka ta zalicza: klimat, rzeźbę, wody otwarte, podłoże litologiczne i gleby, roślinność, świat zwierzęcy oraz krajobraz. Elementy składowe charakteryzują natomiast następujące cechy: odporność na

użytkowanie rekreacyjne, chłonność naturalna, elastyczność oraz zdrowotność środowiska przyrodniczego. Zasoby kulturowe, zdaniem Krzymowskiej-Kostrowickiej, podzielić można na 4 podstawowe grupy: folklor, zabytki i pamiątki historyczne, obiekty współczesnej kultury oraz obiekty współczesnej techniki, a o ich atrakcyjności decydują wartości: poznawcze, dydaktyczne, artystyczne, estetyczne oraz relaksowe.

Z kolei WARSZYŃSKA i JACKOWSKI (1978) oraz LIJEWSKI i in. (1998) skład kompleksu przyrodniczo-kulturowego analizują w kontekście roli, jaką odgrywają jego poszczególne elementy w realizacji określonych form turystyki i wypoczynku. Wyróżniają w związku z tym walory:

- wypoczynkowe (pozostające w ściślejszej zależności od środowiska przyrodniczego),
- specjalistyczne (stanowiące zespół cech środowiska naturalnego umożliwiających uprawianie turystyki kwalifikowanej) oraz
- krajoznawcze (obejmujące osobliwości przyrodnicze oraz elementy kultury materialnej i duchowej człowieka).

GAWORECKI (1994) oraz KRUCZEK i SACHA (1994) kompleks przyrodniczo-kulturowy określają mianem podstawowych dóbr (walorów) turystycznych i dzielą je na walory środowiska naturalnego oraz walory środowiska antropogenicznego, a w ramach tych ostatnich wyróżniają walory historyczne oraz współczesne.

Mniej problematyczna wydaje się natomiast kwestia klasyfikacji elementów składających się na tzw. podsystem techniczny, określane również mianem bazy materialno-technicznej, zagospodarowania lub infrastruktury turystycznej i paraturystycznej. W większości opracowań w ramach podsystemu technicznego na podstawie rodzaju świadczonych usług wyróżnia się 4 podstawowe

grupy obiektów: noclegowe, żywieniowe, komunikacyjne oraz uzupełniające (towarzyszące).

Obok struktury rodzajowej, jednym z podstawowych kryteriów oceny przestrzeni rekreacyjnej jest rodzaj pełnionych przez nią funkcji. Wielu autorów (FISCHBACH 1989; MATCZAK 1989a; LISZEWSKI, BACZWAROW 1998) wskazuje, iż przestrzeń rekreacyjna pełni swoje funkcje w dwóch podstawowych wymiarach: endo- i egzogenicznym. Funkcja rekreacyjna w wymiarze endogenicznym ma charakter powszechny ze względu na potrzebę człowieka do organizowania wypoczynku także w miejscu stałego pobytu (MATCZAK 1989a). LISZEWSKI i BACZWAROW (1998) oraz DRZEWIECKI i in. (1988), badając związki pomiędzy miejskimi i podmiejskimi terenami rekreacji a aktywnością mieszkańców i rodzajem infrastruktury rekreacyjnej, stwierdzają, że rekreacyjna funkcja endogeniczna organizuje się przestrzennie na terenie całego miasta oraz w polu jego oddziaływania i sprzyja realizacji „krótkiego i średniego” czasu wolnego.

Funkcje egzogeniczne przestrzeni rekreacyjnej występują natomiast w miejscach docelowych ruchu turystycznego. Zdaniem cytowanych wcześniej autorów funkcje zewnętrzne mają wysoce specjalistyczny charakter, wynikający z wielkości i jakości walorów turystycznych (głównie antropogenicznych) oraz tworzonej w celu ich udostępniania infrastruktury.

Funkcje przestrzeni rekreacyjnej rozpatrywać można również w innym aspekcie, związanym z jej znaczeniem społecznym, gospodarczym lub ekologicznym. W Polsce do niedawna przedmiotem szczegółowych studiów były najczęściej funkcje społeczne. Prowadzone w tym zakresie badania zmierzały m.in. do opracowania programów optymalnego rozwoju infrastruktury służą-

cej zaspokojeniu potrzeb bytowych, kulturowych czy też komunikacyjnych związanych z wykorzystaniem czasu wolnego (PRZYBYSZEWSKA-GUDELIS, IWICKI 1973; GURJANOWA 1975). Odejście z początkiem lat 90. od traktowania turystyki i wypoczynku wyłącznie w wymiarze socjalnym wpłynęło na rozwój badań nad znaczeniem przestrzeni rekreacyjnej w rozwoju gospodarczym (KACZMAREK 1995; WAWSZCZAK 1995) oraz w ochronie i kształtowaniu środowiska przyrodniczego, szczególnie obszarów miejskich (DUŚ 1993; GIEDYCH, SZUMAŃSKI 1999; WOLSKI i in. 1995a, b, 1999).

W badaniach nad przestrzenią rekreacyjną ogromnego znaczenia, szczególnie w wymiarze praktycznym, nabiera kryterium jednostki przestrzenno-funkcjonalnej wypoczynku, na co zwraca uwagę m.in. SOŁOWIEJ (1992b) w swoich rozważaniach nad strukturą i funkcjonowaniem miasta jako systemu rekreacyjnego. Autorka wskazuje, iż z punktu widzenia administracyjnego w miastach teoretycznie funkcje podsystemów rekreacyjnych pełnią: mieszkania jako najbardziej indywidualne miejsca wypoczynku, osiedla i dzielnice jako najczęściej odwiedzane w czasie wolnym oraz samo miasto jako jednostka konkurencyjna pod względem miejsca i rodzaju zajęć rekreacyjnych. Domowa i przydomowa przestrzeń rekreacyjna, zdaniem autorki, jest nie tylko miejscem wypoczynku, ale wpływa również na kształtowanie się potrzeb rekreacyjnych w stosunku do miasta oraz terenów położonych poza jego granicami.

Wiele analogii do tego podejścia odnajdujemy w opracowanych przez PIĄTKOWSKĄ (1983) oraz DRZEWIECKIEGO i in. (1988) schematach układu przestrzennego rekreacji w mieście. Nieco odmienne podejście do organizacji czasu wolnego w strukturze przestrzennej miasta prezentuje SIERECKA-NOWAKOWSKA (1992),

dowodząc na przykładzie Łodzi, że podstawowym czynnikiem determinującym rozwój obszarów funkcjonalnych wypoczynku w mieście powinny być nie tyle uwarunkowania administracyjne, co ekologiczne (ekologiczny system miasta). Interesującym studium struktury przestrzennej turystyki i wypoczynku w miastach jest także opracowanie PRZYBYSZEWSKIEJ-GUDELIS (1986). Autorka na przykładzie miejscowości turystycznych dokonała bardzo szczegółowego przeglądu obiektów biorących udział w obsłudze turystyki i wypoczynku, a następnie przeprowadziła ich klasyfikację na podstawie rodzaju zaspokajanych potrzeb turystycznych i powiązała z długością i etapami pobytu turystycznego. Dało to podstawę do wydzielenia w miastach w zależności od ich wielkości i pełnionych funkcji jednostek (zespołów) funkcjonalnych turystyki i wypoczynku o zróżnicowanym zakresie usług.

Podkreślić należy, że tak duża różnorodność podejść do problemu identyfikowania jednostek funkcjonalno-przestrzennych wypoczynku skłania do weryfikacji tradycyjnych poglądów na zagadnienie struktury miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

Spośród wielu kryteriów klasyfikowania elementów przestrzeni rekreacyjnej do najczęściej stosowanych, poza już omówionymi, zaliczyć należy okres udostępniania obiektu oraz rodzaj obsługiwanego ruchu turystycznego, a także stan i warunki techniczno-materiałowe (ROGALEWSKI 1974). Infrastrukturę rekreacyjną różnicuje się ponadto pod względem poziomu świadczonych usług, przy czym pamiętać należy, że nie dopracowano się w tym zakresie jednolitego zestawu cech diagnostycznych, umożliwiających obiektywną charakterystykę standardu infrastruktury rekreacyjnej. Coraz częściej stosowanym kryterium,

szczególnie w kontekście zachodzących przemian gospodarczych, jest także forma własności oraz dostępność obiektu.

ZAKRES BADAŃ GEOGRAFICZNYCH NAD PRZESTRZENIĄ REKREACYJNĄ

Badania nad przestrzenią rekreacyjną (turystyczną) realizowane są w ramach samodzielnej dyscypliny geograficznej, nazywanej najczęściej „geografią turystyki” lub „geografią turystyki”.

Zdaniem WARSZYŃSKIEJ i JACKOWSKIEGO (1978) do podstawowych zadań badawczych geografii turystyki zaliczyć należy: analizę przydatności przestrzeni na potrzeby ruchu turystycznego, oddziaływanie zjawisk turystycznych na przestrzeń oraz zachodzące w przestrzeni procesy spowodowane występowaniem zjawisk turystycznych.

Wielu autorów (PEARCE 1981; BUTLER 1980; HRALA 1992), wskazując na dużą dynamikę zjawisk turystycznych zarówno w czasie, jak i w przestrzeni, do grupy ważniejszych problemów badawczych zalicza również studia nad:

- historią turystyki,
- przestrzenno-czasowymi aspektami rozwoju zagospodarowania i ruchu turystycznego oraz ich wpływem na zmiany zachodzące na obszarach odwiedzanych przez turystów, szczególnie w zakresie gospodarczym i społecznym,
- modelami rozwoju turystyki i zachowań turystycznych,
- planowaniem turystycznym.

Zasygnalizowane powyżej znaczenie badań o charakterze retrospektywnym i prognostycznym skłania do omówienia dorobku naukowego w tym zakresie.

Studia nad przemianami przestrzeni rekreacyjnej prowadzone są w ramach 3 głównych kierunków badawczych geografii turystyki: formalnego, funkcjo-

nalnego oraz historyczno-genetycznego. Należy zaznaczyć, że większość prac dotyczy jednostek osadniczych, w tym szczególnie tych pełniących funkcje turystyczne, i polega na badaniu wpływu funkcji turystycznej na szeroko rozumiany rozwój miejscowości oraz obszarów położonych w ich sąsiedztwie.

Pierwsze badania z tego zakresu prowadzone były już w II połowie XIX w. W większości były to prace oparte na kryterium fizjonomicznym i dotyczyły w głównej mierze charakterystyki struktury poziomej i pionowej miejscowości turystycznych oraz zjawiska tzw. urbanizacji turystycznej (KOHL 1861; HETTNER 1925). Badaniami takimi obejmowano z reguły znane miejscowości wypoczynkowe i uzdrowiskowe obszarów górskich i nadmorskich (SPÜTZ 1919; TRETER, LESZCZYCKI 1934). W dociekaniach teoretycznych główny przedmiot zainteresowania stanowiły przemiany w przestrzennym rozmieszczeniu ruchu turystycznego związane z poprawą dostępności komunikacyjnej do obszarów turystycznych oraz ich wpływ na rozwój przestrzenny i gospodarczy jednostek osadniczych (BLANCHARD 1924; MIEGE 1934).

Intensywny rozwój geografii turystyki po 1960 r. zaowocował licznymi opracowaniami poświęconymi jednostkom osadniczym. Najwięcej prac związanych jest z oceną zależności pomiędzy poziomem funkcji turystycznej a fizjonomią osiedli, ich rozwojem przestrzennym i stopniem zurbanizowania. Jednym z wiodących problemów badawczych są zagadnienia dynamiki układów osadniczych w obszarach recepcji ruchu turystycznego, tzw. regionach turystycznych (MIOSSEC 1976; ROGALEWSKI 1983; OPPERMAN 1993). Najwięcej prac dotyczy kształtowania się tzw. nadmorskich ciągów wypoczynkowych wzdłuż wybrzeży: Morza Śródziemnego – Costa Brava,

Costa del Sol (BARBAZA 1970), Morza Czarnego – Krym, Soczi, Suchumi (ZORINA, MIRONIENKO 1974), Atlantyku – Atlantic City (STANSFIELD 1974). Prowadzone są również badania nad znaczeniem budownictwa rekreacyjnego w rozwoju przestrzennym wybranych miast i wsi. Ten kierunek badań reprezentowany jest szczególnie szeroko w polskiej literaturze geograficznej lat 90. XX w. Interesujące studia przemian fizjonomicznych i funkcjonalnych oraz typologii morfologicznej osadnictwa letniskowego odnajdujemy w pracach WILUŚ (1988, 1991) oraz CZERNIAKA i WIDOMSKIEJ-PIESIK (1987). Problemem znaczenia rekreacji jako czynnika miastotwórczego zajmują się natomiast: KOWALCZYK (1994), LISZEWSKI (1987), MATCZAK (1984, 1992, 1995) i STEJSKAŁ (1992). Tematem przewodnim tych prac jest rozwój oraz zmiany funkcji zabudowy wypoczynkowej (tzw. drugich domów) w strefach podmiejskich Warszawy i Łodzi. Prowadzone są również badania nad ewolucją struktury funkcjonalno-przestrzennej osad wiejskich w różnych regionach turystycznych kraju (DZIĘGIEĆ 1987, 1988, 1989, 1990, 1995; STACHOWSKI 1992).

Omówione powyżej badania empiryczne zarówno zagranicznych, jak i polskich naukowców przyczyniają się do powstania szeregu prac o charakterze teoretycznym, zmierzających do sformułowania ogólnych koncepcji ewolucji przestrzeni rekreacyjnej (BUTLER 1980; HOVIEN 1981; SMITH 1992; WEAVER 1990). W literaturze światowej koncepcje te określa się (w dosłownym tłumaczeniu) mianem „cyklu życia miejsca przeznaczenia” (z ang. *the life cycle of destination*). Szczegółowy przegląd opracowań z tego zakresu przeprowadzili m.in. MURPHY (1985) oraz KOWALCZYK (1997).

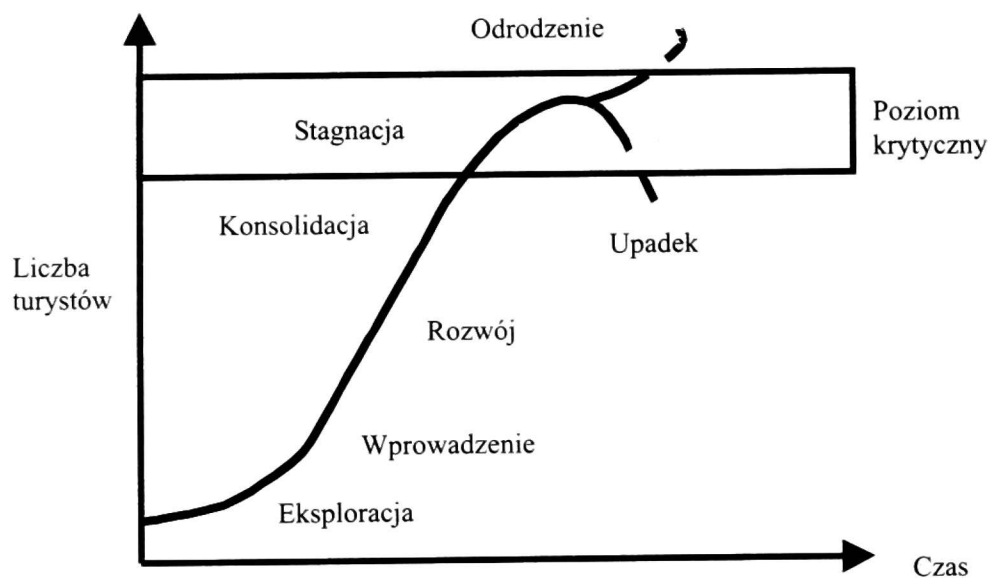
Pierwsze próby nakreślenia pewnych ogólnych prawidłowości w rozwoju obszarów funkcjonalnych wypoczynku

podjął CHRISTALLER (1963). Autor ten uważa, że istniejące obiektywnie walory przyrodnicze lub kulturowe inicjują indywidualny ruch turystyczny, który w początkowym etapie charakteryzuje się małym natężeniem i niewielkimi wymaganiami co do warunków wypoczynku. Stopniowy wzrost liczby turystów, różniących się pod względem potrzeb i preferowanych form wypoczynku, staje się przyczyną rozwoju odpowiedniej, dostosowanej pod względem struktury i standardu infrastruktury rekreacyjnej. Intensyfikacja tego procesu w dłuższym okresie powoduje jednak utratę pierwotnych walorów i skłania do poszukiwania przez początkowo odwiedzających ten obszar turystów nowych miejsc wypoczynku.

Wyraźnym nawiązaniem do poglądów CHRISTALLERA (1963) jest opracowana przez BUTLERA (1980) koncepcja cyklu ewolucji obszaru (miejsca) turystycznego. Autor wyróżnia 6 faz rozwojowych funkcji turystycznej: od fazy wprowadzenia i eksploracji, poprzez rozwój i stagnację, do upadku lub ponownego odrodzenia (rys. 1).

Należy zauważyć, że sformułowana przez BUTLERA (1980) teoria dobrze odzwierciedla proces rozwoju funkcji turystycznych w wymiarze punktowym, a więc w odniesieniu do jednostek osadniczych. Potwierdza to zaproponowany znacznie wcześniej przez VIEDIENINA (1975, 1982) model dynamiki nadwodnych osad wypoczynkowych oraz opracowany później przez SMITHA (1992) model rozwoju plażowej miejscowości wypoczynkowej.

Koncepcję faz rozwojowych przestrzeni turystycznej w bardziej ogólnym wymiarze (ujęcie regionalne) zaproponował LISZEWSKI (1995). Omówione już wcześniej w pracy (tab. 1) typy tej przestrzeni odnoszą się, zdaniem tego autora, „do różnych faz przejmowania, a na-

Rys. 1. Model ewolucji obszaru (miejsca turystycznego)

Fig. 1. A model of the evolution of a tourist area (site)

Źródło (Source): BUTLER 1980

stępnie wytwarzania funkcjonalnego przestrzeni geograficznej, która w ten sposób przekształca się w przestrzeń turystyczną". Liszewski podkreśla, że dalsze prace nad koncepcjami teoretycznymi ewolucji obszarów lub miejscowości turystycznych powinny doprowadzić do ustalenia stopnia ich poprawności i zgodności co do poszczególnych faz i etapów rozwoju oraz ich charakterystyk.

Z problematyką dynamiki struktur przestrzennych i fizjonomicznych miejscowości i obszarów turystycznych bardzo blisko związane są prace o charakterze formalnym. Do nurtu badań formalnych zaliczyć należy przede wszystkim opracowania dotyczące zmian w zagospodarowaniu turystycznym. W związku z tym, że jednym z podstawowych rodzajów infrastruktury turystycznej jest baza noclegowa, powstaje szereg prac oceniających jej rozwój w czasie pod względem liczby, pojemności i rodzaju obiektów (BORA 1985, BRÓDKA 1997, 1999a, b; COFTA 1983, KORWICKI 1991, KULINAT 1985). Istotnym problemem badawczym są również zmiany w wielkości, strukturze i kierunkach

ruchu turystycznego, a także ich warunkowaniach społecznych i gospodarczych. Ponieważ ruch turystyczny cechuje duży dynamizm i cykliczność, zagadnienie to analizowane jest w przekrojach wieloletnich, w zależności od pór roku, dni tygodnia, a nawet w ramach doby. Problemem dynamiki dziennego rozmieszczenia wypoczywających na terenach nadmorskich zajmuje się m.in. VIEDIENIN (1982). Badania nad zmianami dobowych układów przestrzennych, natężenia oraz motywów przemieszczeń turystycznych w stolicach europejskich (Wiedeń, Budapeszt) prowadzą BORA (1985) i HOFMAYER (1985). Podobny zakres problemowy mają również opracowania dotyczące polskich miejscowości wypoczynkowych i krajoznawczych (BAR 1978; ŁAZAREK 1964; MATCZAK 1989b; NETZEL 1976).

Przełom lat 60. i 70. XX w. przynosi rozwój badań opartych na kryterium ekologicznym. W początkowym okresie problemy wpływu funkcji rekreacyjnej na środowisko przyrodnicze rekreacji rozważane były zazwyczaj w skali regionalnej, w wymiarze metodycznym i nie uwzględniały czynnika czasu.

Większość prac związana jest z oceną obciążeń granicznych roślinności (tzw. naturalnej chłonności rekreacyjnej terenu) oraz odporności poszczególnych gatunków roślin na różnego typu uszkodzenia wywołane penetracją turystyczną (KOSTROWICKI 1970, 1981; MARSZ 1965, 1972; RUTKOWSKI 1975, SOŁOWIEJ i in. 1993). Podobny charakter mają badania nad formami i nasileniem presji funkcji rekreacyjnej na środowisko przyrodnicze. Szczegółowe studia metodyczne z tego zakresu prowadzi DYSARZ (1979, 1980, 1992). Synteza omówionych powyżej zagadnień wydają się być prace zmierzające do wyznaczenia tzw. krańcowych progów przyrodniczych dla rekreacji oraz ich charakterystyk ilościowych, przestrzennych i czasowych (BARANOWSKA-JANOTA, KOZŁOWSKI 1984).

Na tle omówionych dotychczas opracowań dostrzegalny jest brak prac dotyczących badania procesów przekształceń środowiska przyrodniczego rekreacji na terenach miejskich. Na negatywny wpływ funkcji rekreacyjnej na stan środowiska przyrodniczego w miastach uwagę zwraca m.in. SOŁOWIEJ (1985, 1987, 1992b). Problemem zmian wybranych komponentów środowiska geograficznego miast pod wpływem ruchu turystycznego zajmują się SMITH (1992) oraz ABSOLON i in. (1993), podkreślając, że ruch turystyczny wpływa przede wszystkim na zniszczenie i zmniejszanie powierzchni zieleni miejskiej, wzrost zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego oraz wód powierzchniowych. Rolę funkcji turystycznych i wypoczynkowych w rozwoju terenów zielonych oraz znaczenie zieleni rekreacyjnej w restytucji zasobów przyrodniczych miast badają m.in. BRÓDKA (1997, 2001), LEWIŃSKA i in. (1982), MAJDECKI (1997), SHAW i WILLIAMS (1996), ZGLIŃSKA (1996) oraz ZIMNY (1984).

Szeroko reprezentowany, choć nie związany bezpośrednio z problematyką

przemian przestrzeni rekreacyjnej miast, jest nurt badań zmierzający do określenia relacji między funkcjami turystycznymi a rozwojem społeczno-kulturowym i ekonomicznym miejscowości i obszarów turystycznych. W sferze społecznej analizowane jest oddziaływanie turystyki na cechy demograficzne ludności miejscowej (liczbę, wiek i płeć). Badania te dotyczą miejscowości położonych w wybranych regionach turystycznych: Alpach (AVOCAT 1970), wybrzeżu Morza Czarnego (AZAR 1972), Meksyku (GORMSEN 1988), Karpatach (KUREK 1987, 1989, 1991). Osobny problem badawczy stanowią zagadnienia zmian struktury zatrudnienia oraz funkcji dominujących miejscowości turystycznych (BARBIER 1966, 1968; DZIĘGIEĆ 1988; HERBIN 1973; LISZEWSKI 1990; VEYERT-VERNER 1972). Dużo uwagi poświęca się wpływowi turystyki na postawy i zachowania ludności miejscowej (MATHIESON, WALL 1982; PRZECLAWSKI 1996). Badane są m.in. procesy przejmowania elementów obcej kultury w celu zwiększania atrakcyjności turystycznej terenów rodzimych (JORDAN 1980), zmiany sposobów spędzania czasu wolnego przez stałych mieszkańców (HUSBANDS 1986) oraz skala i rodzaj patologii społecznych (WALMSLEY i in. 1983; CHESUEY-LIND, LIND 1986). Wiele prac dotyczy również roli turystyki jako czynnika aktywizacji lokalnej gospodarki. Oceniane są zmiany w wielkości i strukturze miejscowych dochodów (CAZES 1972; JACKOWSKI 1971; WAWSZCZAK 1995) oraz w rozwoju rodzimego budownictwa (HERBIN 1973; KUREK 1987, 1989, 1991).

Najsłabiej w geografii turystyki i rekreacji reprezentowany jest natomiast kierunek badań historyczno-genetycznych. Z reguły są to prace z zakresu typologii miejscowości według okresu pojawienia się funkcji turystycznej (BARBIER 1978; KOWALCZYK 1994).

PODSUMOWANIE

Przegląd koncepcji badawczych umożliwiających zdefiniowanie pojęcia „przestrzeń rekreacyjna” oraz określenie zakresu jej badań wykazał, że:

- dorobek teoretyczny w dziedzinie turystyki i rekreacji charakteryzuje duże zróżnicowanie stosowanych pojęć, definicji i klasyfikacji,
- studia nad przestrzenią rekreacyjną prowadzone są w ramach trzech głównych kierunków badawczych geografii turystyki: formalnego, funkcjonalnego i historyczno-genetycznego, przy czym coraz większe znaczenie przypisuje się opracowaniom o charakterze retrospektywnym i prognostycznym,
- w badaniach o charakterze retrospektywnym najwięcej uwagi poświęca się zagadnieniom wpływu ruchu turystycznego na rozwój obszarów funkcjonalnych wypoczynku i turystyki, przy jednoczesnym marginalizowaniu znaczenia popytu wewnętrznego,
- badania prognostyczne koncentrują się przede wszystkim na konstruowaniu modeli rozwoju turystyki oraz przewidywaniu następstw zjawisk turystycznych dla środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego.

LITERATURA

- ABSOLON D. i in., 1993: Zmiany wybranych elementów środowiska geograficznego pod wpływem ruchu turystycznego na przykładzie miasta Szczyrk. [W:] M. Pietrzak (red.), Ekologia krajobrazu w badaniach terytorialnych systemów rekreacyjnych. Wyd. Krajowego Instytutu Badań Samorządowych, Poznań.
- AVOCAT Ch., 1970: Premiers résultats du recensement de 1968 en Ubage. Rev. de Geogr. Alpin.
- AZAR V.I., 1972: Otdych trudjascichsja SSSR. Statistika. Statistika dla wszech, Moskwa.
- BAR B., 1978: Ruch turystyczny w Sopocie po II wojnie światowej. Rocznik Sopocki.
- BAR R., DOLIŃSKI A., 1978: Turystyka. WSiP, Warszawa.
- BARANOWSKA-JANOTA M., KOZŁOWSKI J., 1984: Krańcowe progi przyrodnicze w rozwoju turystyki. Instytut Kształtowania Środowiska, Warszawa.
- BARBAZA Y., 1970: Trois types d'intervention du tourisme dans l'organisation de l'espace littoral. Annales de Géographie, 79.
- BARBIER B., 1966: Tourisme et emploi en Provence – Côte d'Azur. Etudes et Travaux de Méditerranée, 3.
- BARBIER B., 1968: Vars, une grande station des Alpes du sud. Revue de Géographie Alpine, 2.
- BARBIER B., 1978: Skiing and winter resorts around the world (in French). [W:] Studies in the geography of tourism and recreation. Wien.
- BARTKOWSKI T., 1977: Wypisy do geografii turystycznej. Monografie, podręczniki, skrypty AWF, Poznań, 111.
- BARTKOWSKI T., 1986: Zastosowania geografii fizycznej. PWN, Warszawa.
- BENTHIEN B., 1984: Teoria i praktyka geografii rekreacji na przykładzie modelu. Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej. IGiPZ PAN, Warszawa.
- BENTHIEN B., 1986: Rekreationsgeographie. Wirtschafts-geographische Studien. DRVB, Wien.
- BLANCHARD R., 1924: Le tourisme dans les Alpes françaises. Les Alpes Economiques.
- BORA G., 1985: Budapest, as the typical case of big city tourism. [W:] Big city tourism. Berlin.
- BRÓDKA S., 1997: Ewolucja systemu rekreacyjnego Gniezna. Bad. Fizjogr. Pol. Zach., 48.
- BRÓDKA S., 1999a: Dynamika zagospodarowania turystycznego miast i gmin w latach 1991–1995 na przykładzie bazy noclegowej. [W:] D. Sołowiej, J. Błozzyk (red.), Podstawy ekorozwoju „Zielonej Wstęgi Odra–Nysa”. Wyd. Kontekst, Poznań.
- BRÓDKA S., 1999b: Dynamika zagospodarowania turystycznego Wielkopolski na przykładzie wybranych miast o funkcji turystycznej. [W:] M. Pietrzak (red.), Geoekologiczne podstawy badania i planowania krajobrazu rekreacyjnego. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- BRÓDKA S., 2001: Zmiany przestrzeni rekreacyjnej Sierakowa w latach 1975–1997. [W:] K. German (red.), Przemiany środowiska przyrodniczego Polski a jego funkcjonowanie. Problemy Ekologii Krajobrazu, 10.
- BUTLER R.W., 1980: The concept of tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. The Canadian Geographer, 24, 1.

- CAZES G., 1972: Le role du tourisme dans la croissance économique. Reflexions à partir de trois exemples antillais. *Revue de tourisme*, 27, 3, 4.
- CHESUEY-LIND M., LIND I.Y., 1986: Visitors as victims: crimes against tourists in Hawaii. *Annals of Tourism Research*, 13, 2.
- CHOJNICKI Z., 1999: Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- CHRISTALLER W., 1963: Some considerations of tourism location in Europe: the peripheral regions – underdeveloped countries – recreation areas. *Regional Science Association Papers*, 12.
- COFTA W., 1983: Zagospodarowanie turystyczne województwa poznańskiego. *Kronika Wielkopolski*, 2.
- CZERNIAK G., WIDOMSKA-PIESIK J., 1987: Struktura funkcjonalno-przestrzenna rekreacji miejscowości wypoczynkowych na terenach parków przyrodniczych na przykładzie Latrop (RFN). *Prace Naukowe Politechniki Szczecińskiej*, 22.
- DĘBSKI A., 1974: Nadmorskie aglomeracje wczasowe. Instytut Turystyki, Warszawa.
- DOMAŃSKI R., 1990: Zasady geografii społeczno-ekonomicznej. PWN, Warszawa.
- DRZEWIECKI M. i in., 1988: Zagospodarowanie przestrzenne terenów rekreacyjnych w mieście i regionie. Wybrane studia metodyczne i planistyczne z województwa bydgoskiego. Instytut Turystyki, Warszawa.
- DRZEWIECKI M., 1992: Wiejska przestrzeń rekreacyjna. Instytut Turystyki, Warszawa.
- DUŚ E., 1993: Ogrody działkowe w krajobrazie obszarów miejsko-przemysłowych. [W:] M. Pietrzak (red.), *Ekologia krajobrazu w badaniach Terytorialnych Systemów Rekreacyjnych*. Wyd. Krajowego Instytutu Badań Samorządowych, Poznań.
- DYSARZ R., 1979: Problemy środowiska geograficznego obszarów pojeziernych dla potrzeb wypoczynku świątecznego w skali planu szczegółowego na przykładzie Jeziora Jezuickiego. [W:] Ocena atrakcyjności środowiska geograficznego dla potrzeb turystyki i rekreacji na różnych poziomach i etapach planowania. Monografie, skrypty, podręczniki AWF, 116, Poznań.
- DYSARZ R., 1980: Zmiany w środowisku geograficznym ośrodków wypoczynkowych zachodzące pod wpływem ruchu turystycznego. *Przegląd Geograficzny*, LII.
- DYSARZ R., 1992: Ocena wpływu turystycznych form rekreacji na środowisko przyrodnicze. [W:] *Biuletyn Komisji ds. Ocen Oddziaływania na Środowisko*.
- DZIEWOŃSKI K., 1967: Teoria regionu ekonomicznego. *Przegląd Geograficzny*, 39/1.
- DZIĘGIEĆ E., 1987: Przemiany osadnictwa wiejskiego pod wpływem turystyki i wypoczynku w świetle literatury. *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 3.
- DZIĘGIEĆ E., 1988: Przemiany wsi Chałupy i Kuźnica pod wpływem rozwoju turystyki. *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 4.
- DZIĘGIEĆ E., 1989: Przemiany wsi położonych w strefie krajobrazowej pojezierzy. [W:] *Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego. Rocznik CPBP 08.06*. Instytut Turystyki, Warszawa.
- DZIĘGIEĆ E., 1990: Przemiany wsi Cisna i Wołkowyja pod wpływem funkcji turystycznej. *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 6.
- DZIĘGIEĆ E., 1995: Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce. *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 5, 1.
- FISCHBACH J., 1989: Funkcja turystyczna jednostek przestrzennych i program jej badania. *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 5.
- GAWORECKI W., 1994: *Turystyka*. PWE, Warszawa.
- GIEDYCH R., SZUMAŃSKI M., 1999: Lasy komunalne w strukturze systemu wypoczynkowego miasta. [W:] M. Pietrzak (red.), *Geoekologiczne podstawy badania i planowania krajobrazu rekreacyjnego*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- GORMSEN E., 1988: Tourism in Latin America – spatial distribution and impact on regional change. *Applied Geography and Development*, 32.
- GURJANOWA H., 1975: Nadmorskie miejscowości rekreacyjne. Zagospodarowanie przestrzenne a organizacja wypoczynku. PWN, Warszawa.
- HERBIN J., 1973: Aspects méthodologiques de l'étude des emplois touristiques au Tyrol (Autriche) et caractères originaux des métiers d'hôtellerie. *Revue de Géographie Alpine*, 61, 4.
- HETTNER A., 1925: Die wirtschaftlichen Typen der Ansiedlungen. *Geographische Zeitschrift*, 8.
- HOFMAYER A., 1985: Some geographical aspects of tourism in Vienna. [W:] *Big city tourism*. DRV B, Berlin.
- HOVIEN G., 1981: A tourist cycle in Lancaster County, Pennsylvania. *The Canadian Geographer*, 25, 3.
- HRALA V., 1992: *Geografie cestovního ruchu*. Idea Servis, Praha.
- HUSBANDS W.C., 1986: Leisure activity resources and activity space formation in periphery resort: the response of tourists and

- residents in Barbados. *The Canadian Geographer*, 30, 3.
- IWICKI S., 1998: Turystyka w zrównoważonym rozwoju obszarów pojeziernych, materiały archiwalne. Bydgoszcz.
- JACKOWSKI A., 1971: Wpływ turystyki na kształtowanie się dochodów ludności powiatu Nowy Targ. *Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica*, 4. Kraków.
- JAŁOWIECKI B., 1988: Społeczne wytwarzanie przestrzeni. Książka i Wiedza, Warszawa.
- JORDAN J.W., 1980: The summer people and the natives. Some effect of tourism in a Vermont vacation village. *Annals of Tourism Research*, 7.
- KACZMAREK S., 1995: Produkt turystyczny wielkiego miasta na przykładzie Łodzi. [W:] *Rozwój turystyki w regionie łódzkim*. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- KOHL J.G., 1861: *Der Verkehr und die Ansiedlungen der Menschen in ihrer Abhängigkeit von der Gestalt der Erdoberfläche*. Dresden und Leipzig.
- KORWICKI A., 1991: Maritime tourism in Gdynia. [W:] *Scientific and didactic activity in polish university centres on the geography of tourism*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- KOSTROWICKI A.S., 1970: Zastosowanie metod geobotanicznych w ocenie przydatności terenu dla potrzeb rekreacji i wypoczynku. *Przegląd Geograficzny*, XLII, 4.
- KOSTROWICKI A.S., 1975: Podejście systemowe w badaniach nad rekreacją. *Przegląd Geograficzny*, XLVII, 2.
- KOSTROWICKI A.S., 1981: Metoda określania odporności roślin na uszkodzenia mechaniczne powstałe na skutek wydeptania. *Prace Geograficzne IGiPZ PAN*, 139.
- KOWALCZYK A., 1994: Geograficzno-społeczne problemy zjawiska „drugich domów”. Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- KOWALCZYK A., 1997: *Geografia turystyki*. PWN, Warszawa.
- KRUCZEK Z., SACHA A., 1994: *Geografia atrakcji turystycznych Polski*. Wydawnictwo Ostoja, Kraków.
- KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA A., 1977: Z zagadnień geografii rekreacji. *Przegląd Geograficzny*, XLIX, 1.
- KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA A., 1980: Terytorialny system rekreacyjny. *Prace Geograficzne IGiPZ PAN*, 138.
- KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA A., 1999: Kulturowe uwarunkowania oceny i waloryzacji krajobrazów turystyczno-rekreacyjnych. [W:] M. Pietrzak (red.), *Geoekologiczne podstawy badania i planowania krajobrazu rekreacyjnego*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- KULINAT K., 1985: Hotel tourism and hotel locations in the cities of Freiburg, Heidelberg, Heilbronn, Karlsruhe, Mannheim, Pforzheim, Stuttgart, and Ulm/Neu Ulm. [W:] *Big cities tourism*. DRV B, Berlin.
- KUREK W., 1987: Turystyka jako czynnik społeczno-gospodarczych przemian wsi podhalańskiej (na przykładzie Białki). *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne*, 68.
- KUREK W., 1989: Influence of tourism on socio-economic transformation of rural areas in Podhale Basin. *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne*, 80.
- KUREK W., 1991: Investigations on tourism role in socio-economic transformations of carpathian rural areas. [W:] *Scientific and didactic activity in polish university centres on the geography of tourism*. Wydawnictwo UJ, Kraków.
- LEWIŃSKA I. i in., 1982: Wpływ miasta na klimat lokalny (na przykładzie aglomeracji krakowskiej). Wydawnictwo IKS, Warszawa.
- LIJEWSKI T. i in., 1998: *Geografia turystyki Polski*. PWE, Warszawa.
- LISZEWSKI S., 1987: Geneza i rozwój osadnictwa wypoczynkowego w otoczeniu Łodzi. *Acta Universitatis Lodzensis, Turyzm*, 3.
- LISZEWSKI S., 1990: Wpływ turystyki na rozwój miejscowości Polańczyk w Bieszczadach Polskich. *Acta Universitatis Lodzensis, Turyzm*, 6.
- LISZEWSKI S., 1995: Przestrzeń turystyczna. *Acta Universitatis Lodzensis, Turyzm*, 5.
- LISZEWSKI S., BACZWAROW M., 1998: Istota i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej. *Acta Universitatis Lodzensis, Turyzm*, 8.
- ŁAZAREK R., 1964: Ruch turystyczny w 49 miejscowościach turystycznych w Polsce. *Ruch Turystyczny*, 1.
- MAJDECKI L., 1997: Historia i współczesność w kształtowaniu terenów zieleni miejskiej na przykładzie obszaru południowej Warszawy. [W:] *Sztuka ogrodów w krajobrazie miasta*. Miejskie przestrzenie publiczne i rekreacyjne. Współczesne tendencje projektowe. Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- MARIOT P., 1983: *Geografia cestvneho ruchu*. Veda, Bratislava.
- MARSZ A., 1965: Podział fizyczno-geograficzny Wyspy Wolin na podstawie badań środowiska geograficznego. *Sprawozdania PTPN*, 2, Poznań.

- MARSZ A., 1972: Metoda obliczania pojemności rekreacyjnej ośrodków wypoczynkowych na Niżu. Sprawozdania PTPN, 3, Poznań.
- MATCZAK A., 1982: Funkcja wypoczynkowa strefy podmiejskiej Łodzi, materiały archiwalne. Łódź.
- MATCZAK A., 1984: Próba wykorzystania analizy morfologicznej do analizy funkcji wypoczynkowej osiedli w strefie podmiejskiej Łodzi. *Problemy Turystyki*, 2.
- MATCZAK A., 1989a: Problemy badania funkcji turystycznej miast Polski. [W:] Funkcja turystyczna. *Acta Universitatis Lodziensis, Turyzm*, 5.
- MATCZAK A., 1989b: Ruch turystyczny w Augustowie. [W:] S. Liszewski (red.), Funkcja turystyczna Augustowa. Warszawa.
- MATCZAK A., 1992: Methods of studying the recreational function of suburban settlements. [W:] Scientific and didactic activity in polish university centres on the geography of tourism. Wydawnictwo UJ, Kraków.
- MATCZAK A., 1995: Kolonizacja turystyczna obszarów wiejskich w strefie podmiejskiej Łodzi. [W:] Materiały z XI polsko-czeskiego seminarium geograficznego pt. „Zmiany w przestrzeni geograficznej w warunkach transformacji społeczno-ekonomicznej (na przykładzie obszarów wiejskich)”. WGiSR UW, Warszawa.
- MATHIESON A., WALL G., 1982: Tourism – economic, physical and social impacts. Longman Group Ltd., London and New York.
- MIDDLETON V.T.C., 1996: Marketing w turystyce. PAPT, Warszawa.
- MIEGE J., 1934: La vie touristique en Savoie. *Revue de Géographie Alpine*.
- MIOSSEC J.M., 1976: *Éléments pour une théorie de l'espace touristique*. CHET, Aix-en-Provence.
- MURPHY P.E., 1985: Tourism: A Community Approach. Methuen, New York and London.
- NETZEL A., 1976: Ruch wczasowo-turystyczny w Łagowie w latach 1965–1968 w świetle danych statystycznych. [W:] Łągów Lubuski. Zielona Góra.
- OPPERMANN M., 1993: Tourism space in developing countries. *Annals of Tourism Research*, 20, 3.
- PEARCE D.G., 1981: Tourism development. Longman, London–New York.
- PIĄTKOWSKA K., 1983: Zieleń i wypoczynek. IKŚ, Warszawa.
- PREOBRAZENSKI W.S., 1975: Teoreticzeskije osnovy riekriecyionnoj geografii. Nauka, Moskwa.
- PRZECLAWSKI K., 1996: Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki. AL BIS, Kraków.
- PRZYBYSZEWSKA-GUDELIS R., 1986: Zasady planowania zagospodarowania turystycznego miejscowości o znaczeniu krajoznawczym. Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa.
- PRZYBYSZEWSKA-GUDELIS R., IWICKI S., 1973: Turystyczne zagospodarowanie przestrzenne Torunia jako wielkiego centrum krajoznawczego. Instytut Turystyki, Warszawa.
- RELPH E.C., 1976: Place and placelessness. *AJE*, London.
- ROGALEWSKI O., 1974: Zagospodarowanie turystyczne. WSiP, Warszawa.
- ROGALEWSKI O., 1983: Osadnictwo a rekreacja. PWN, Warszawa.
- RUTKOWSKI S., 1975: Planowanie przestrzenne obszarów wypoczynkowych w strefie dużych miast. PWN, Warszawa.
- SHAW G., WILLIAMS A.M., 1996: Critical issues in tourism, A geographical perspective. Oxford–Cambridge, MA.
- SIERECKA-NOWAKOWSKA B., 1992: Ekologiczny system przestrzennej organizacji czasu wolnego w mieście dziewiętnastowiecznym. *Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej*, 644, 167.
- SMITH R.A., 1992: Beach resort evolution. Implication for planing. *Annals of Tourism Research*, 19, 3.
- SOŁOWIEJ D., 1985: Konflikty krajobrazowo-ekologiczne w małych miastach o funkcjach rekreacyjnych (na przykładzie Sierakowa i Połczyna Zdroju) i na terenach rekreacyjnych aglomeracji poznańskiej. [W:] T. Bartkowski (red.), *Geosystemy miast*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- SOŁOWIEJ D., 1987: Ocena stopnia degradacji środowiska przyrodniczego oraz kierunków transformacji typów użytkowania w kompleksach rekreacyjnych podmiejskich. Problem badawczy RR II 14/2 „Konin” pod kierunkiem L. Kozackiego. Materiały arch. IGFiKŚP UAM, Poznań.
- SOŁOWIEJ D., 1992a: Podstawy metodyki oceny środowiska przyrodniczego człowieka. Wyd. II poprawione i uzupełnione. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- SOŁOWIEJ D., 1992b: Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- SOŁOWIEJ D. i in., 1993: Naturalna chłonność rekreacyjna Słowińskiego Parku Narodowego w świetle walorów przyrodniczych jego obszaru. [W:] M. Pietrzak (red.), *Ekologia krajobrazu w badaniach Terytorialnych Systemów*

- Rekreacyjnych. Wydawnictwo Krajowego Instytutu Badań Samorządowych, Poznań.
- SPÜTZ K., 1919: Die geographischen Bedingungen und Wirkungen des Fremdenverkehrs in Tirol. Wien.
- STACHOWSKI J., 1992: Ewolucja struktury przestrzenno-funkcjonalnej osiedla pod wpływem rozwoju rekreacji na przykładzie wsi Charzykowy koło Chojnic. *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 2.
- STALSKI M., 1984: Turystyka i rekreacja. Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej, IGiPZ PAN.
- STANSFIELD A.CH., 1974: New Jersey's Evolving „Leisureopolis”. [W:] *Studies in the Geography of Tourism*. Frankfurt.
- STEJSKAŁ J., 1992: Podmiejskie rezydencje burżuazji łódzkiej i ich funkcje wypoczynkowe dawniej i obecnie. *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 2.
- TRETER B., LESZCZYCKI S., 1934: Plany regulacyjne i ochrona krajobrazu w uzdrowiskach oraz gminach posiadających walory krajobrazowe. Komisja do spraw regionalnych Podhala i Beskidów Zachodnich UJ, Kraków.
- VEYERT-VERNER G., 1972: De la grande station à la petite ville: l'exemple de Chamonix-Mont Blanc. *Revue de Géographie Alpine*, 60.
- VIEDIENIN J.A., 1975: Territorialnyje rekreacionnyje sistemy kak objekt geograficzeskowo izuczenia. *Dynamiczestwo i ewolucja*. [W:] *Teoreticzeskije asnowy riekriecionnoj geografii*. Moskwa.
- VIEDIENIN J.A., 1982: *Dynamika territorialnych rekreacionnych sistem*. Nauka, Moskwa.
- WALMSLEY D.J. i in., 1983: Tourism and crime – an Australian perspective. *Journal of Leisure Research*, 15, 2.
- WARSZYŃSKA J., JACKOWSKI A., 1978: *Podstawy geografii turystyki*. PWN, Warszawa.
- WAWSZCZAK S., 1995: Rola turystyki w aktywizacji małych miast (na przykładzie Gniewa, woj. gdańskie). [W:] *Materiały z XI polsko-czeskiego seminarium geograficznego pt. „Zmiany w przestrzeni geograficznej w warunkach transformacji społeczno-ekonomicznej (na przykładzie obszarów wiejskich)”*. WGiSR UW, Warszawa.
- WEAVER D., 1990: Grand Cayman island and the resort cycle concept. *Journal of Travel Research*, 29, 1.
- WILUŚ R., 1988: Rozwój przestrzenny, morfologia i fizjonomia osiedla letniskowego Jastrzębia Góra. *Acta Universitatis Lodzianensis, Turyzm*, 4.
- WILUŚ R., 1991: Osadnictwo turystyczne w otoczeniu sztucznych zbiorników wodnych na przykładzie miejscowości Rynia. *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Geographica*, 14.
- WOLSKI P. i in., 1995a: Koncepcje poprawy funkcjonowania krajobrazu miejskiego na przykładzie Radomska. [W:] *Materiały z konferencji „Jakość krajobrazu, jakość życia”*. PEAK, Warszawa-Płock.
- WOLSKI P. i in., 1995b: Problematyka i metoda studiów przyrodniczych i krajobrazowych na potrzeby planowania przestrzennego obszarów miejskich. [W:] *Materiały z konferencji „Jakość krajobrazu, jakość życia”*. PEAK, Warszawa-Płock.
- WOLSKI P., 1999: Park linearny Skarpa Ursynowska – modelowa koncepcja ochrony wartościowych krajobrazów miejskich. [W:] M. Pietrzak (red.), *Geoekologiczne podstawy badania i planowania krajobrazu rekreacyjnego*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- ZGLIŃSKA K., 1996: System turystyczno-rekreacyjny Sierakowa. Stan współczesny i jego historia. *Materiały arch. IGFiKŚP UAM*, Poznań.
- ZIMNY H., 1984: Produktywność trawników na tle zieleni miejskiej Warszawy. [W:] *Wpływ zieleni na kształtowanie środowiska miejskiego*. Warszawa.
- ZORINA I.V., MIRONIENKO N.S., 1974: Nowoje w tematike soderżanii i metodach sostawlienija ekonomičeskich kart (1970–1974). MFGO SSSR, Moskwa.

Recenzent: prof. dr hab. Leon Kozacki

Zakład Kształtowania Środowiska Przyrodniczego
i Fotointerpretacji
Instytut Geografii Fizycznej
i Kształtowania Środowiska Przyrodniczego
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

RECREATION SPACE AS AN OBJECT OF STUDY OF GEOGRAPHICAL INQUIRY

Summary

The chief aim of the paper is to present the evolution of the understanding of recreation and tourist space, primarily in terms of its structure and functions. Next, a survey is given

of the main directions of research on recreation space that have developed in geography, especially retrospective and prognostive studies.